

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

พระนางเธอลักษมีลาวัณ ทรงเป็นพระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงเจริญพระชนม์มาด้วยแวดล้อมแห่งนาฏยศิลป์และวรรณกรรม เนื่องด้วยทรงเป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ผู้ทรงเป็นเจ้าของคณะละครบริดาลัยต้นแบบการแสดงละครร้องในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อพระชนม์ได้ 11 พรรษา ทรงเสด็จประทับ ณ ตำหนักสวนนกไม้ ของสมเด็จพระนางเจ้าสุชมาลัยมารศรี (สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลย์มารศรี ในรัชกาลที่ 7) เพื่อศึกษาศิลปะวิทยาการ ทางด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะภาษาและวรรณกรรม ได้เพียง 1 ปี ก็เสด็จย้ายตามสมเด็จพระนางเจ้าสุชมาลัยมารศรี มาประทับ ณ วังบางขุนพรหม อันเป็นวังที่มีชื่อเสียงในเรื่องการดนตรี ต่อมาเมื่อมีพระชนม์ได้ 16 พรรษา ก็ทรงเสด็จกลับมาประทับ ณ วรวรรณ อันเป็นวังของพระราชบิดาดังเดิม ดังเหตุผลที่กล่าวมานี้เองที่ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานว่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระนางเธอลักษมีลาวัณทรงมีพระทัยใฝ่ในการศึกษาวิทยาการทางด้านนาฏยศิลป์ การละครและดนตรี จนกระทั่งสามารถสร้างผลงานเป็นประวัติศาสตร์แก่วงการการละครไทยสืบมา ผลงานของพระนางเธอลักษมีลาวัณจะมีอะไรบ้างนั้น ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอผลจากการศึกษาวิจัยตามลำดับ ดังนี้

ผลงานทางด้านการแสดง

พระนางเธอลักษมีลาวัณทรงร่วมแสดงละครหลวงกับคณะศรีอยุธยาธิบดี ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งละครแต่ละเรื่องนั้นบทละครที่ใช้เป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทั้งสิ้น บางเรื่องพระองค์ก็ทรงร่วมแสดงด้วยบางเรื่องก็ทรงออกแบบฉากและกำกับการแสดงเอง ละครที่พระนางเธอลักษมีลาวัณร่วมแสดงมีดังนี้

1. ละครพูดเรื่องกลแตก ทรงแสดงเป็น นางวิศาลวัฒนาการ
2. ละครพูดเรื่องหัวใจนักรบ ทรงแสดงเป็น นางสาวอุไร (บุตรพระภิรมย์วรากร)
3. ละครพูดเรื่องโพงพาง ทรงแสดงเป็น นางสาวสายหยุด ธิดาเจ้าคุณสมุทโยธิน
4. ละครพูดเรื่องกุศโลบาย ทรงแสดงเป็น เจ้าหญิงแองเจล่า ราชบุตรี
5. ละครพูดสลับลำเรื่อง วิวาหพระสมุท ทรงแสดงเป็นเจ้าหญิงอันโดรเมดา
6. ละครพูดเรื่องหลวงจำเนียรเดินทาง (ไม่ปรากฏหลักฐานว่าทรงแสดงเป็นใคร)

ผลงานการแสดงของพระนางเธอลักษมีลาวัณนั้น กล่าวกันว่าเป็นที่สพพระราชอัธยาศัย และเป็นที่ยอมรับสรรเสริญจากบรรดาผู้ชมละครในยุคหนึ่งที่เดียว

ผลงานทางด้านการประพันธ์

พระนางเธอลักษมีลาวัณทรงมีพระปรีชาทางการประพันธ์ ซึ่งการประพันธ์ต่าง ๆ ของพระองค์มีดังนี้

1. งานพระนิพนธ์โคลงกลอน

มีทั้งที่เป็นกาพย์ กลอน โคลง ต่าง ๆ มากมายที่เป็นบทพระนิพนธ์ของพระองค์ ซึ่งผู้วิจัยได้จะได้กล่าวถึงในภาคผนวก จ หน้า 178

2. งานพระนิพนธ์บทละคร แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ละครตลก, ละครชีวิตจริง

และละครสร้างสรรค์แฟนตาซี มีทั้งที่เป็นเรื่องสั้น ๆ และเรื่องยาวดังนี้

- วิจิตรทัศนาศนา เรื่อง ซิลเดอริลลา
- ละครเรื่องหาเหตุหึง
- ละครเรื่องเบอร์หก
- ละครเรื่องปรีดาลัย อีอน พาเรด
- ละครเรื่องจูบเป็นพิษ
- ละครเรื่องผี

3. งานพระนิพนธ์นวนิยาย

มีทั้งที่เป็นเรื่องที่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเองและที่เป็นเรื่องแปล ซึ่งแต่ละเรื่องจะทรงใช้นามแฝงว่า "ปัทมะ" นวนิยายเรื่องต่าง ๆ มีดังนี้

- ยั่วรัก เป็นนวนิยายแปลจากภาษาอังกฤษเรื่อง His Hour
- ชีวิตหวาม เป็นนวนิยายแปล แต่ไม่ปรากฏว่าแปลมาจากเรื่องใด
- เรือนใจที่ไร้ค่า
- โชคเชื่อมชีวิต
- เสื่อมเสียงบาป

ผลงานทางด้านการกำกับการแสดง

พระนางเธอลักษมีลาวัณ ทรงตั้งคณะละครขึ้นในปี พ.ศ.2476 โดยทรงใช้ชื่อคณะปรีดาลัยซึ่งเป็นชื่อเดียวกันกับ คณะละครของพระบิดา หากแต่ละครในแบบของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์นั้นเป็นละครร้อง ซึ่งในแบบที่พระนางเธอลักษมีลาวัณทรงทำขึ้นมาใหม่นั้นเป็นละครพูดที่มีระบำประกอบการแสดงเป็นระบำเสริมเรื่อง ทั้งที่เป็นเรื่องสั้น ๆ และเรื่องยาว ซึ่งละครของคณะปรีดาลัยในการกำกับของพระนางเธอลักษมีลาวัณมีเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

5.1.3.1 ละครที่เป็นเรื่องสั้น มีเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- เรื่องจูบเป็นพิษ
- เรื่องเบอร์หก
- เรื่องปรีดาลัย อีอน พาเวด
- เรื่องหาเหตุหึง
- เรื่องผี
- เรื่องน้ำมนต์

5.1.3.2 ละครเรื่องยาว มีเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- เรื่องพระอาทิตย์น่ม
- เรื่องสังข์ทอง
- เรื่องสาวเครือฟ้า
- เรื่องถิ่นไทยงาม
- เรื่องศรีธนญชัย
- เรื่องซิลเดอริลล่า
- เรื่องสังข์ทอง
- เรื่องศรอนงค์

การสนับสนุนงานทางด้านนาฏยศิลป์และด้านอื่น ๆ

นอกเหนือจากผลงานทางด้านการแสดง, การประพันธ์และการกำกับการแสดง แล้ว พระนางเธอฯ ยังทรงสนับสนุนงานด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. โรงเรียนสอนนาฏยศิลป์เบื้องต้น เป็นโรงเรียนที่พระนางเธอฯ ทรงดูแลด้วยพระองค์เองเมื่อครั้งยังประทับอยู่ ณ วังปารุสกวัน มีการเรียนการสอนนาฏยศิลป์ให้กับ โอรส - ธิดา ของเจ้านายในวัง
2. ทรงเป็นที่ปรึกษาทางด้านการจัดแสดงละคร ซึ่งในปลายพระชนม์ชีพนั้นได้มีผู้จัดละครได้มาเข้าเฝ้าขอประทานคำแนะนำเกี่ยวกับการแสดงละครต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นละครโรงเรียน ละครโทรทัศน์ และละครการกุศลต่าง ๆ
3. ทรงเป็นที่ปรึกษาทางด้านการดนตรี ให้กับบรรดาศิลปินนักแต่งเพลงในสมัยนั้น มากมาย อาทิ ครูনারด ถาวรบุตร ครูเอื้อ สุนทรสนาน ครูสง่า อารัมภีร์ ครูแก้ว อัจฉริยะกุลและครู มารุต บุนนาค

คณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณ

พระนางเธอลักษมีลาวัณ จัดตั้งคณะปรีดาลัยขึ้นเมื่อ ปีพุทธศักราช 2476 ชื่อคณะเป็นชื่อเดียวกันกับคณะละครของพระบิดา จัดแสดงละครในรูปแบบละครพูดประกอบระบำและคำร้อง ซึ่งนักแสดงในคณะแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ นักแสดงตัวบท มีหน้าที่ในการดำเนินเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นพระญาติ และเจ้านายใกล้ชิดของพระองค์ ซึ่งในภายหลังมีการรับสมัครนักแสดงเข้ามาบ้าง แต่ก็ยังคงเป็นบุคคลใกล้ชิดกับนักแสดงในคณะอยู่แล้วนั่นเอง ส่วนนักแสดงอีกกลุ่มคือนักแสดงระบำ ส่วนใหญ่เป็นข้าหลวงที่อยู่ในวังของพระนางเธอฯ เอง

คณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณ จัดแสดงครั้งแรก ณ โรงมหรสพนาครเชชม และก็สลับสับเปลี่ยนไปแสดงที่ศาลาเฉลิมกรุง ศาลาเฉลิมนคร และโรงละครปราโมทย์บ้าง หมุนเวียนกันไป แต่สถานที่หลักที่เป็นที่ประจำคือ โรงมหรสพนาครเชชม

ละครของคณะปรีดาลัยฝึกซ้อมกัน ที่วังในชอຍพระนาง โดยแยกกันซ้อมในแต่ละฝ่ายก่อน จนกระทั่งพร้อมแล้วจึงนำมาซ้อมรวมกัน ก่อนไปซ้อมในสถานที่จริง ซึ่งการฝึกซ้อมนั้น ในส่วนของนักแสดงตัวบท พระนางเธอฯ จะทรงดูแลการฝึกซ้อมเองทั้งหมด ส่วนระบำประกอบการแสดงนั้น จะทรงเชิญอาจารย์ที่มีความสามารถทางด้านนาฏยศิลป์ตะวันตกมาสอนให้ เช่น

ม.ร.ว.สถิต สนิทวงศ์, มาตามลสวัสดิ์ ธนบาล, คุณเลียบและคุณจิตรา รักตะกนิษฐ ละครแต่ละเรื่องใช้เวลาฝึกซ้อมประมาณ 1 เดือนก่อนแสดงจริง โดยจะมีการซ้อมเข้ากับดนตรีและฉากจริงก่อนการแสดง 1 วัน

ลำดับขั้นตอนในการแสดงนั้นละครจะเริ่มเปิดการแสดงเวลาประมาณ 19:00 นาฬิกา มีพิธีกรแจ้งชื่อเรื่องที่จะแสดง ผู้กำกับการแสดง ผู้ประพันธ์บทละครและนักแสดงเอกของเรื่อง จากนั้นก็เริ่มแสดง โดยดำเนินเรื่องด้วยการพูดเจรจา มีผู้บอกบทอยู่หลังจาก มีเพลงประกอบการแสดงซึ่งส่วนใหญ่นักแสดงตัวเอกจะเป็นผู้ขับร้อง มีระบำประกอบละครที่มีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง เพลงที่ใช้มีทั้งเพลงไทยและเพลงสากล หากแต่เครื่องดนตรีที่ใช้เป็นเครื่องดนตรีสากลทั้งวงควบคุมวงดนตรีโดย ครูนารถ ถาวรบุตร ละครของคณะปรีดาลัยนั้น ไม่มีการแสดงสลับฉาก หากเป็นละครเรื่องยาว ก็จะมีการพักครึ่งใช้เวลาประมาณ 5 – 10 นาทีให้ผู้ชมได้พักผ่อน ส่วนละครที่เป็นเรื่องสั้น ๆ ก็จะไม่แสดงรวดเดียวจบ เมื่อละครจบดนตรีก็จะบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

การแต่งกายของนักแสดงเน้นการแต่งกายแบบสมจริงตามท้องเรื่องที่แสดง เครื่องแต่งกายส่วนใหญ่ตัดเย็บกันเองในคณะ ที่จะสวยงามสะดุดตาพิเศษกว่าชุดอื่น ๆ ก็จะเป็นเครื่องแต่งกายประกอบระบำต่าง ๆ ที่ออกแบบตัดเย็บกันอย่างวิจิตรบรรจง ส่วนใหญ่พระนางเธอลักษมีลาวัณ จะทรงออกแบบเครื่องแต่งกายในละครเองทั้งหมด

ฉากที่ใช้ในการแสดงเป็นฉากแบบสมจริง สร้างเป็นฉากเลียน สามารถเลื่อนเข้า – ออกได้เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการเปลี่ยนฉาก อุปกรณ์ประกอบฉากก็ใช้ของจริงทั้งหมด ออกแบบฉากโดย หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร

การแสดงละครจะเล่นสลับกันกับคณะอื่น โดยจะแสดงตามโปรแกรมประมาณ 7 – 15 วัน ต่อ 1 เรื่อง แล้วพักฝึกซ้อมการแสดงเรื่องอื่นประมาณ 1 เดือนจึงจะแสดงเรื่องต่อไป

ค่าเข้าชมละครในสมัยนั้น มีตั้งแต่ 50 สตางค์ , 1 บาท และ 2 บาท ตามลำดับ ส่วนการประชาสัมพันธ์นั้นใช้การติดโปสเตอร์หน้าโรงละคร สถานที่ต่าง ๆ ในโปสเตอร์จะมีภาพเกี่ยวกับเรื่องที่แสดง บอกชื่อเรื่องที่แสดง และชื่อคณะ นอกจากนี้ยังมีการลงพิมพ์โฆษณาตามหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีคุณกุหลาบ สายประดิษฐ์, คุณบุญชู เขี่ยมกระสินธุ์, หม่อมเจ้าทองต่อ ทองแถม, คุณเล็ก ทองชนะ , คุณประกับสุพรรณไชย เป็นผู้ดูแลเรื่องการประชาสัมพันธ์

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยเลือกละครเรื่องศรีธนญชัยมาศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ทราบถึงรูปแบบและวิธีการแสดงละครของคณะปรีดาลัย โดยพบว่า ศรีธนญชัยเป็นละครที่นำเนื้อเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้าน สร้างเป็นบทละครเวที โดยใช้ศรีธนญชัยเป็นตัวดำเนินเรื่อง ผจญภัยไปในประเทศต่าง ๆ ดำเนินเรื่องด้วยการพูดเจรจา มีบทร้องทั้งบทร้องหมู่และเดี่ยว โดยนักแสดงเอกเป็นผู้ร่อนนำ ใช้ดนตรีสากลประกอบการแสดง เนื้อเรื่องแบ่งเป็น 5 ฉาก 3 องก์จบ ในแต่ละฉากมีระบำเสริมเรื่อง ไม่มีการแสดงคั่น ดำเนินเรื่องรวดเร็วไม่เสียเวลาเปลี่ยนฉากเพราะเป็นฉากแบบสำเร็จรูป เครื่องแต่งกายประณีตงดงาม เน้นความสมจริงเป็นหลัก ละครปิดเรื่องลงด้วยความสนุกสนาน ซึ่งจากผลจากการศึกษาพบเอกลักษณ์ของละครคณะปรีดาลัยในพระนางเธอลักษมีลาวัณดังต่อไปนี้

1. ใช้นักแสดงชายจริงหญิงแท้ ทั้งที่ในสมัยนั้นคณะละครโดยทั่วไปยังใช้นักแสดงหญิงล้วนอยู่ ส่งผลให้คณะละครอื่น ๆ นำไปจัดการแสดงตามเป็นแบบอย่าง
2. เรื่องที่นำมาแสดง มีหลายแนว ได้แก่ แนวชีวิตจริงสะท้อนสังคม แนวตลก ขบขัน แนวผจญภัย และแนวสร้างสรรค์แฟนตาซี
3. เรื่องที่ใช้ มีทั้งที่เป็นเรื่องสั้นและเรื่องยาว โดยเรื่องที่เป็นเรื่องสั้นนั้น ใช้เวลาประมาณ 45 นาทีต่อ 1 เรื่อง เมื่อแสดงละครเรื่องสั้นจึงแสดงหลายเรื่อง ต่อ 1 รอบการแสดง ส่วนละครเรื่องยาวนั้น แสดง 1 เรื่อง ต่อ 1 รอบการแสดง
4. ท่าทางที่ใช้ในการแสดงเป็นท่าทางตามธรรมชาติ ไม่มีการตีบท
5. มีระบำเสริมเรื่อง ที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง ไม่ใช้การแสดงคั่น ในละคร
6. ละคร 1 เรื่องใช้เวลาฝึกซ้อมประมาณ 1 เดือน แสดงให้เห็นถึงนักแสดงมีเวลาฝึกซ้อมมาก ย่อมส่งผลถึงประสิทธิภาพในการแสดงของนักแสดงด้วย
7. ใช้วงดนตรีสากลประกอบการแสดง มีทั้งเพลงที่แต่งขึ้นใหม่และเพลงไทยที่มีอยู่แล้วมาบรรเลงในทางสากล
8. เครื่องแต่งกายของนักแสดงมีความวิจิตร ประณีตและหรูหรา ใช้ต้นทุนสูงในการสร้าง
9. ฉากที่ใช้เป็นฉากสมจริง สร้างไว้สำเร็จรูป ทำให้มีความสะดวกในการเปลี่ยนฉาก ไม่เสียเวลาเปลี่ยนฉาก เนื้อเรื่องจึงสามารถดำเนินได้อย่างต่อเนื่อง ไม่ต้องใช้การแสดงคั่นระหว่างเปลี่ยนฉาก

นอกเหนือไปจากนั้นผู้วิจัยพบว่า เอกลักษณะของละครคณะปรีดาลัยในการกำกับของพระนางเธอลักษมีลาวัณที่สำคัญ ที่ยังคงติดตาตรึงใจผู้ที่ได้เคยได้ชมในอดีตมาจนกระทั่งทุกวันนี้ นั่นก็คือ ระเบียบประกอบละคร ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เป็นลักษณะเด่นของคณะปรีดาลัยเลยทีเดียว ทั้งนี้ ผลจากการวิจัยพบว่า ลักษณะเด่นของระเบียบประกอบละคร คณะปรีดาลัยมีดังนี้

1. ลักษณะท่าทางการออกแบบท่าเต้นที่มีความทันสมัยใช้ท่าทางเลียนแบบนาฏยศิลป์ตะวันตก มาประยุกต์เป็นระเบียบประกอบการแสดง ซึ่งเป็นสิ่งที่แปลกตาสำหรับผู้ชมละครในสมัยนั้น ซึ่งผลจากการวิจัยพบว่าคณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณ เป็นคณะละครคณะแรกที่น่าระเบียบที่มีลักษณะท่าเต้นแบบตะวันตกเข้ามาประกอบการแสดงละคร

2. ความสวยงามของระบำห่ม คือการจัดรูปแบบการแปรแถวให้มีความแปลกใหม่และสวยงาม ประกอบกับลักษณะท่าเต้น ผลผสมผสานกับความพร้อมเพรียงกันของนักแสดงทำให้ระเบียบของคณะปรีดาลัยมีเสน่ห์ เป็นที่ประทับใจแก่ผู้ชม ลักษณะการจัดแถวที่พบในการแสดงระบำประกอบละครของคณะปรีดาลัย ได้แก่ แถวหน้ากระดาน แถวเฉียง แถวสลับฟันปลา แถวครึ่งวงกลม และวงกลม

3. ระเบียบส่วนใหญ่ของคณะละครปรีดาลัย เป็นระเบียบห่ม ผลจากการวิจัยพบว่าระเบียบห่มทุกชุดการแสดงของคณะ ต้องมีนักแสดงนำ เป็นตัวเอก ของระเบียบชุดนั้น ๆ เสมอ โดยที่ลักษณะท่าเต้นของตัวเอกและตัวรอง แตกต่างกันก็เพียงการใช้ระดับและตำแหน่งของนักแสดงเท่านั้น

4. ระเบียบประกอบการแสดงของคณะปรีดาลัยทุกชุดเป็นระเบียบที่คิดขึ้นใหม่ ซึ่งนอกเหนือจากการออกแบบลักษณะท่าทางที่มีความทันสมัยแล้วนั้น เครื่องแต่งกายประกอบระเบียบแต่ละชุด ที่ออกแบบและตัดเย็บด้วยความประณีตบรรจงล้วนแล้วแต่มีความทันสมัย หุหุรา และแปลกตาสำหรับผู้ชมในสมัยนั้น

คณะปรีดาลัย ของพระนางเธอลักษมีลาวัณ สร้างความบันเทิงให้กับผู้ชมในสมัยนั้น ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ความรุนแรงจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงปี พ.ศ.2486 -2488 นั้น ทำให้นักแสดงและทีมงานในคณะต้องหลบหนีภัยสงครามไปยังที่ต่าง ๆ ครั้งนี้เองที่ทำให้ละครของพระนางเธอลักษมีลาวัณเป็นอันสิ้นสุดลง

ข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่องละครคณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณฉบับนี้เป็นวิทยานิพนธ์อิงประวัติศาสตร์จึงจำเป็นต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งที่จะสืบค้นหาข้อมูลที่มีความถูกต้องและสามารถอ้างอิงเป็นหลักฐานได้เนื่องด้วยบุคคลที่เคยอยู่ในยุคนั้นยังคงเหลือมีชีวิตอยู่ไม่มากนัก และเท่าที่ผู้วิจัยได้พบท่านเหล่านั้นก็ชราภาพเต็มที่ ความทรงจำของบางท่านก็เลือนลางจนแทบจะปะติดปะต่ออะไรในอดีตไม่ได้ ต้องอาศัยข้อมูลที่เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบเพื่อความหนักแน่นและชัดเจนของข้อมูล แต่ในขณะเดียวกัน ข้อมูลที่เป็นเอกสารเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์เรื่องนี้กลับมีน้อยมาก จึงเป็นที่น่าเสียดายที่ยังมีข้อมูลบางส่วนที่ผู้วิจัยไม่สามารถสืบค้นได้โดยละเอียด แต่ก็ยังนับว่ามีข้อดีอยู่บ้างที่ ผู้วิจัยมีโอกาสได้พบกับบุคคลบางท่านที่ยังมีบันทึกภาพถ่ายประกอบกับเป็นบุคคลที่อยู่ในคณะปรีดาลัย และบางท่านก็เป็นคนใกล้ชิดของพระนางเธอลักษมีลาวัณโดยตรง ถึงแม้จะมีไม่มาก ท่านนัก แต่ก็พอที่จะเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เป็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ซึ่งผลจากการวิจัยพบว่า ผลงานของคณะปรีดาลัยนั้น มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงละครของไทย ที่ถือว่าเป็นวิวัฒนาการก้าวหนึ่งของวงการละครไทย และในพร้อม ๆ กันนั้น ยังมีคณะละครอีกหลายคณะที่โดดเด่นอยู่ในวงการละครไทยเช่นเดียวกันกับคณะปรีดาลัยที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาข้อมูลโดยละเอียดของคณะนั้น ๆ อาทิ ละครคณะศิวารมณ , คณะเทพศิลป์ และคณะอัศวินการละคร เป็นต้น หากปล่อยให้เนิ่นนานไปกว่านี้ไม่มีใครสามารถยืนยันได้ว่าจะยังหลงเหลือข้อมูลต่าง ๆ ให้เก็บรวบรวมอีกหรือไม่ ดังนั้นหากมีท่านผู้ใดสนใจที่จะศึกษาข้อมูลที่เป็นประวัติศาสตร์ในทำนองเดียวกันนี้ ขอจขริบค้นคว้ารวบรวมข้อมูล อย่างเร่งด่วน ก่อนที่ประวัติศาสตร์อันมีค่าจะเลือนหายไปกับวันเวลาที่ผ่านไปเลย

